

SOLTÉSZ MÁRTON

Élők innen és túl

BEVEZETŐ GONDOLATOK A FEKETE KOLOSTOR LEKTORI JELENTÉSÉHEZ¹

„Más, hozzám hasonlóan, nagyokat hallgattott, védte a hadállását és gyakorolta a túlélés művészetét.”

(Ormos Mária: *Remények és csalódások*)²

„[Ú]gy éltünk, ahogy lehetett. Nem ahogy akartunk, hanem ahogy lehetett. És nem fogom szeretni azokat a fiatalokat, akik ezért megvetnek bennünket.”

(Réz Pál: *Bokáig pezsgőben*)³

1. Stratégiai kérdések

„A túlélés rászoktat, hogy amíg csak lehet, meghamisítsuk a gyilkos valóságot, amelyben fenn kell tartanunk magunkat” – írta a túlélés lélektanának kvintesszenciáját tömörítve Kertész Imre 1998 novemberében.⁴ Most, Király Istvánnak a *Fekete kolostor* „szocialista” kiadása⁵ kapcsán kelt lektori jelentését olvasva – Nobel-díjas írónk gondolatmenetét egyfajta univerzális igazságként értelmezve; anélkül tehát, hogy az első világháború, majd a hitleri és sztálini rezsimek áldozatai közt egyenlőségelet vonnánk –, különös élességgel látjuk fölvetődni túlélés és hamisítás örök kérdését.

Hiszen e beszédes dokumentum nem csupán Kuncz emlékiratként is értelmezhető lágerregényének szerzőjét, a noirmoutier-i túlélőt (s annak sajátos reprezentációját) állítja reflektorfénybe, de éppúgy a lektor, a kései Horthy-érát, Budapest ’45-ös ostromát, majd az ’56-os forradalmat, az azt követő megtorlást és „kibontakozást” túlélő, sőt a szocializmus végnapjait is megéllő Király István alakját, akiről joggal állapította meg a magyar népi mozgalom törté-

¹ Hálával tartozom kollégáimnak és barátaimnak, Jeney Évának, Standeisky Évának, Filep Tamás Gusztávnak, Horányi Károlynak és Papp Istvánnak, akik javaslataikkal, értő kritikáikkal segítették munkámat, valamint Király Júliának és Király Katalinnak, akik hozzájárultak a becses dokumentum publikálásához.

² ORMOS Mária, *Remények és csalódások*, Bp., Kossuth, 2017, 94.

³ RÉZ Pál, *Bokáig pezsgőben (Hangos memoár)*, beszélgetőtárs PARTI NAGY Lajos, Bp., Magvető Kiadó, 2016², 113.

⁴ KERTÉSZ Imre, *Kié Auschwitz? = K. I., Európa nyomasztó öröksége*, szerk., kiad. HAFNER Zoltán, Bp., Magvető, 2008, 240.

⁵ Kuncz Aladár, *Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságából*, Bp., Szépirodalmi, 1960. (A regénynek erre a kiadására inentől rövidítve hivatkozunk: Bóka 1960.)

netének kutatója, hogy ifjúkorától két ember élt benne: „A tudós, aki úgy hisz a szellem szabadságában, hogy mint ideológus korlátozni és szabályozni igyekszik azt.”⁶

Király, a negyvenes évek „birodalmi ösztöndíjasa” és Szabó Dezső-híve,⁷ a Rákosi-korszak prominense (Kossuth-díjas irodalomtörténész és főszerkesztője), aki az újrakezdés elemi vágyától hajtva ’45, majd ’56 után újra és újra meghamisítja az őt körülvevő valóságot, s aki-nek (lelki alkatából eredően) épp e buzgó, a szó minden lehetséges értelmében „önfeláldozó” gyakorlat jelenti a túlélés biztosítékát,⁸ szinte törvénytörően vállalja magára 1960 tavaszán egy újabb mülthamisítási processzus ódiúját. Magyarozatként elegendő Kabdebó Lórántnak adott, 1980-as interjújának alábbi szakaszára utalnunk: „Az ostrom napjaiban, 1944 decemberében vettem újra kézbe marxista könyveket. Érvényesült a valóság tényeinek előítéleteket mindig korrigáló ironiája. A Budapest alatt szóló szovjet ágyúk nagyon is hallhatóan figyelmeztettek rá, hogy mennyire történelemformáló s valóságos erő az általam oly könnyen avított, meghaladottnak elkönyvelt [marxi] gondolat.”⁹

S a szóban forgó ágyúk „felszabadította” Magyarországon már valóban egy megújult szellemű, a körülmények szavára érzékeny fiatalember kezdi meg működését. Mint mondta: „megpróbáltuk a marxizmus jegyében nézni a magyar irodalmi múltat; úgy tekinteni az írói alkotást, mint aminek fő ihletője a történelem”.¹⁰ De nem ám akármilyen, hanem a *helyesen értelmezett* történelem – tehetnénk hozzá, amely, kivált az „irodalmi múlt” szövegemlékei esetében, nem föltétlenül adott. Nyilván e paradigmaváltó törekvés, az „újszerű szemlélet” dinamizmusa és az „átértékelés” láza tette, hogy – amint Veres András rámutatott – számos kortársához hasonlóan „Király sem becsülte sokra a művészi autonómiát, bátran beavatkozott az írók szövegeibe, s tette ezt a színpalak mögött tevékenykedő cenzorként még a hatvanas években is.”¹¹

A *Fekete kolostor* sorsa ráadásul – függetlenül attól, hogy szerzőjét egykönyvű írónak tekintjük-e, vagy sem¹² – sok szempontból precedensértékű. Egyik oldalon a noirmoutier-i túlélő hiteli, tévhiteli, önáltatásai és reményei (történeti-filológiai szempontból sokszor téves megfigyeléseinek lélektanilag hű ábrázolása),¹³ a másikon egy többszörösen kerékbe tört

⁶ PAPP István, *Sajátos hídszerep: A kommunista ideológus és Máté evangéliuma – Király István naplója*, Magyar Nemzet, 2017. május 6., 29.

⁷ Előbbihez lásd: „A háború vége”: *Beszélgetés Kabdebó Lóránttal* = KIRÁLY István, *Útkeresések: Tanulmányok, cikkek, interjúk, kritikák*, Bp., Szépirodalmi, 1989, 405.; utóbbihoz: Uő., *Az ellentmondások írója = Uo.*, 228–314.

⁸ Moldova György írta (Radnóti Sándor szerint is helytállóan) egykori mesteréről és barátjáról, hogy „a lelke mélyén szentimentális, képtelen olyan dolgokat végrehajtani, melyeket előbb érzelmileg nem fogadtat el magával. Igaz viszont, hogy bizonyos idő alatt bármire rá tudja beszélni magát.” – MOLDOVA György, *Malom a pokolban*, Bp., Szépirodalmi, 1975² (Magvető Zsebkönyvtár), 126.; A kritikus egyetértő sorait lásd: RADNÓTI Sándor, *Király István, Élet és Irodalom*, 2017/18. (május 5.), 14.

⁹ „A háború vége”... i. m., 396.

¹⁰ Uo.

¹¹ VERES András: *Hinni muszáj! Király István naplójáról*, Magyar Narancs, 2017/22. (június 1.), 35.

¹² Lásd erről: FILEP Tamás Gusztáv, *Egykönyvű író-e Kuncz Aladár?* = KUNCZ Aladár, *Egy márványdarab: Novellák, karcolatok, tárcák, jegyzetek, dráma*, Kolozsvár–Budapest, Kriterion–OSZK, 2015 (Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái), 5–20.

¹³ Vö. JENEY Éva, *Irodalmi és történelmi sziget, kolostor és várkastély: Kuncz Aladár: Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságából = Térérzékelések – térértelmezések*, szerk. ÁDÁM Anikó, RAD-

(összeomlott, majd újra fölépített¹⁴) személyiség önáltató stratégiája, mely utóbbi szerint csakis a másik túlélő „világnézeti korlátainak” ignorálása révén fedezhető (oldható fel) a saját narratíva, az egyéni életmagyarázat hamissága. Esetünkben: csakis a noirmoutier-i tanúságtevő „helytelen ítéleteinek” kigyomlálása árán tehet tanúságot a fölkent lektor a maga hitéről, igazáról. Stratégiai kérdésre világított rá tehát Radnóti Sándor, kimondván: Királyt „az a rettenetes paradoxon működtette, hogy ha nem próbálja [...] befolyásolni a politikát a maga nagyon nem tiszta eszközeivel, az önfeladás volna. Nem tiszta eszközök: ez nem denunciaciót jelentett – a denunciaciókat megvetette –, hanem manipulációt és cenzúrát, egészen a cenzúráznivaló jelentéséig.”¹⁵

S a hangsúly itt, ha jól értem Radnótit, a cenzúráznivaló *mint olyan* jelentésén, vagyis e jelentés (egyszerre önkényes, szükségszerű és kényszeres) definiálásán, illetve újradefiniálásán van. Csakis innen érthető meg ugyanis az a hosszú és bonyolult folyamat, melynek során a *Fekete kolostor* 1931-es első kiadásából¹⁶ (amely – Sóni Pál verdiktje szerint – „hamis színekben tünteti fel a magyarországi proletárforradalmat és a Tanácsköztársaságot”¹⁷), radikális csonkítások nyomán létrejöhet a Bóka–Király–Szabolcsi-féle 1960-as változat, s amely folyamatnak Király István lektori jelentése csupán az egyik állomása volt. Alábbiakban e sok szempontból tanulságos procedúra értelmezésére teszünk kísérletet.

2. Jelszavak, paraméterek

1960-ban, a hidegháborús feszültség gesztusszintű oldódásának és tényleges fokozódásának ambivalens időszakában vagyunk tehát. Míg Genfben kezdetét veszi az ENSZ Tíz-hatalmi Lezszerelési Bizottságának tárgyalása, Csehszlovákia, Ausztria és a két német állam képviselői béketalálkozót rendeznek a hitleri invázióknak áldozatul esett Lidicében, s Moszkvában 81 szocialista ország vezetői hagyják jóvá a „békés egymás mellett élés” hruscsovi koncepcióját, a szovjet első titkár vezetésével küldöttség érkezik New Yorkba az ENSZ XV. közgyűlésére, melyen a kolerikus természetű honatya elébb megrángatja a Szovjetuniót bírálni merészelő

VÁNSZKY Anikó, Bp., Kijárat, 2015, 235–245.; *Marginália a Fekete kolostorhoz: Bárczi Géza lapszéli jegyzetei*, Ex Symposion, 2015/90., 6–14.; *A bouches inutiles-től a boche indésirable-ig: A nagy háború civil internálási politikájának kezdetei Franciaországban = Emlékezés egy nyár-éjszakára: Interdiszciplináris tanulmányok 1914 mikro-történelméről*, szerk. KAPPANYOS András, Bp., MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2015, 227–232.

¹⁴ Király gondolkodásának egyik központi fogalma a „fölepített ember”. Naplójának egy hetvenes évekbeli bejegyzésében döbbenten írja: „Trencsényi-Waldapfel visszavonja végrendeletében egész addigi életét, egyházi temetést kér, s zsidó zsoltárokat énekel. Fogarasi [Béla] kihordatja a könyvtárából az összes marxista könyveket, s imákat darál. Felépített életek hogy tudnak [így] összehunni? A humanizmus lényege: a büszkeség, a gőg. Nem hagyni összeesni magunkban a felépített embert.” – KIRÁLY, KIRÁLY István, *Napló 1956–1989*, szerk. SOLTÉSZ Márton, s. a. r., jegyz., KATONA Ferenc, SOLTÉSZ Márton, T. TÓTH Tünde, ford. KATONA Ferenc, bev. KIRÁLY Júlia, KIRÁLY Katalin, SOLTÉSZ Márton, utószó BABUS Antal, Bp., Magvető Kiadó, 2017 (Tények és Tanúk), 201.

¹⁵ RADNÓTI, I. m., 14.

¹⁶ KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságból*, Kolozsvár, Erdélyi Szépművés Céh, 1931, I, 187. (A regény 1931-es első kiadására innentől rövidítve hivatkozunk: KUNCZ 1931.)

¹⁷ SÓNI Pál, *A romániai magyar irodalom története*, Bukarest, Ed. Didact. și Ped., 1969., 50. Lásd még: KONDOR Péter János, *Az időszekeret mint folyamat: Idő a Fekete kolostorban*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2010/6., 548.

Fülöp-szigeteki küldöttet, majd cipőjével püföli az asztalt. Miközben Togo, Nigéria, Mauritánia és Ciprus függetlenné válik, az USA vízre bocsájtja a világ első atom-tengeralattjáróját; Franciaország kísérleti atomrobbantást hajt végre a Szaharában, s ezzel (a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az USA hármását kibővítve) immár négyre nő a regisztrált atomfegyverrel rendelkező országok száma...

Hazánkban gyorsuló ütemben folytatódik a Kádár-rendszer hatalmi apparátusának kiépülése, az értelmiség egy részének teljes elszigetelődése, más részének felkapaszkodása – egyesek megtörése, mások kiegyezése a vezetéssel. A párt politikájában mind határozottabb formát ölt a Rákosi-korszak elutasítása, a kontinuitás tagadása. Ennek demonstrálására (groteszk véletlen, hogy épp a forradalom szimbolikus és tényleges fordulópontjának tekinthető november elsejei Kádár-szökés negyedik évfordulóján) az MSZMP PB határozatban rögzíti a Krasznodarba száműzött Rákosi jogait és kötelességeit, megszünteti a kegyvesztett első titkár párttagságát, s arra az esetre, ha engedély nélkül elhagyná a számára kijelölt lakóhelyet, önálló levelezést folytatna vagy jóváhagyás nélkül tartana fenn magánkapcsolatokat, fegyelmi eljárást helyez kilátásba.

Irodalmi életünkben hasonló erjedési folyamatok zajlanak. Két évvel a Király István által írt és Pándi Pál szerkesztette népi írói állásfoglalás¹⁸ után megjelenik az ekkor már súlyosan beteg, több mint egy évtizede Balatonakarattyán, a világtól elvonultan élő Kodolányi János *Vízválasztó* című regénye – egy utolsó, groteszk kísérlet arra, hogy írója az irodalmi étellel elfogadtassa magát –,¹⁹ ugyanakkor heves vitákat vált ki az erkölcsi és világnézeti relativizmus miatt bírált klasszikus, Kosztolányi Dezső *Bölcsőtől a koporsóig* című kötete – tovább élezve ezáltal is dogmatikusok és liberálisok párton belüli ellentétét.²⁰ S e fojtott légkörben, miközben az '56-os események miatt bebörtönzött munkások és értelmiségiek tetemes része (köztük Bibó István) még mindig büntetését tölti,²¹ Bóka László, Király István és Szabolcsi Miklós – a szocialista humanizmus és a népek barátsága jegyében! – Kuncz Aladár *Fekete kólostorának* új, szalonképes kiadását készíti elő.

De mintha egyébként is a humanizmus volna az időszak kulcsfogalma. Naplójának tanúsága szerint e koronként s egyénenként változó idea felől olvassa Király Ernest Hemingway

¹⁸ 1958 januárjában, az MSZMP PB megrendelésére készült el az a tervezet, amely többszörös átdolgozás után, Nagy Imre és társai kivégzését követően került a nyilvánosság elé *Az MSZMP Központi Bizottsága mellett működő Kulturális Elméleti Munkaközösség állásfoglalása a „népi” írókról* címmel (Társadalmi Szemle, 1958/6., 38–69.). „A népieseket, mint jelenleg a reakciót támogató politikai csoportot, meg kell szüntetni, elsősorban politikai eszközökkel, de ha szükséges, adminisztratív rendszabályokkal is. Irodalmi csoportként létezhetnek, amennyiben a párt ideológiai nézetei, célkitűzései iránt lojális magatartást tanúsítanak” – olvasható az akkor is sokat vitatott, ugyanakkor a kádári szűkebb pártvezetés által jóváhagyott állásfoglalás 38. oldalán.

¹⁹ A könyv végül nem sok örömet hozott írójának – s ami a legfájóbb, elveszítette miatta barátját, Várkonyi Nándort. „Magam, noha Kodolányinak barátja voltam és edzett könyvfaló vagyok, megvallom, a *Vízválasztót* nem bírtam végigolvasni” – írta Várkonyi Tüskés Tibor monográfiája kapcsán. – VÁRKONYI Nándor, *Hozzászólás = Én vagyok: In memoriam Kodolányi János*, szerk. Csűrös Miklós, Bp., Nap, 2001, 256.

²⁰ Lásd erről: KIRÁLY, *Napló... i. m.*, 63.

²¹ Bár Déry Tibor és Háy Gyula ekkor már szabadult, az „általános”, közel sem teljes körű amnesztiára csupán 1963-ban került sor.

az Európa kiadásában frissen megjelent novelláit,²² s ugyane terminus tartalmát ízelgetve bírálja a Várkonyi Zoltán rendezte *Tizenkét dühös embert*.²³ (Mintha tudatalatti reflexek működnének: előbbiben az emberi keménységet és bátorságot dicséri, utóbbiban az „igazi gyilkos” néven nevezését hiányolja.) S azután, alig egy hónappal később, Kuncz immár minden tekintetben kifogástalanra csiszolt – Szörényi László találó kifejezésével élve: gondosan „delfinizált”²⁴ – regényét is annak humanizmusáért üdvözli a Szépirodalmi Kiadó reklámfüzete: „A könyv igazi humanista szemlélete és mély megfigyelései révén megérdemli a mai olvasó figyelmét”.²⁵

Ám ahhoz, hogy a maga mélységében érzékelhessük Kertész Imre bevezetőnkben elhangzott sorainak érvényességét, tovább kell idézzük e korjellemző propagandakiadvány szövegét. „Nagy regényekre emlékeztető, ellenállhatatlan sodrú »feljegyzéseiben« [Kuncz] rendkívüli egyszerűséggel és erővel kelti életre a nacionalista gyűlölködésnek kiszolgáltatott internáltak szenvedéseit, a rabok erőszakosan beszűkített, elveszejtő és félelmes infernóvá torzuló világát. Egyedüli irányítúje, mentessége és menedéke a megértő humanizmus, az óvja meg őt minden durva elfogultságtól, általánosításoktól, s ez teszi lehetővé, hogy rabtartóinak egyik-másikában is meglássa az embert, s hogy ne a francia népből, kultúrából ábránduljon ki, hanem a polgári demokráciának álcázott imperializmusból.”²⁶

Nem túlzás talán, ha kijelentjük: e szélsőséges ideológiakritikai tálalásban alig ismerni rá az ekkor már csaknem három évtizede halott Kuncz Aladár *Fekete kolostorára*. De mintha valóban másról szólna, mást üzenne-hangsúlyozna a kifinomult idegrendszerű lektorok, szerkesztők és egyéb kultúrbábák ideológiai tisztogatásai, világnézeti korlátbontásai révén előállított 1960-as könyvheti „újdonság”, mint a regény első kiadása. Úgy tűnik, a mű túlélése, mint oly sok más esetben, ezúttal is torzulással, arányvesztéssel társult. S innen nézve némi tragikomikus színezetet nyer Ács Margitnak a regény 1986-os kiadásához írt utószavának azon megállapítása, mely szerint ha Kuncz „bármiféle nemzeti elfogultságra bukkan a gondolkodásában, nyilvánvalóan kigyomláta volna magából”²⁷ – hiszen, mint tudjuk, e kínos agroszemiotikai műveletet lelkes cenzorai előzékenyen magukra vállalták.

Hogy mi a mélyebb oka e sajátos jelentésváltozásnak, azt épp Király István lektori jelentése szemlélteti. Azé a Királyé, aki ugyan vonakodva vállalja a cenzor szerepét („kötelesség”-ét), s helyenként vitathatatlan határmódosításokat kezdeményez, végül mégis biztos kézzel rajzolja fel az aktuális kultúrpolitikai irány diktálta demarkációs vonalakat, s jelzi a szóban forgó irodalmi mű túlélésének föltételeit. Tegyük hozzá: Király szakmai fölkészültségét és az irodalom iránti elkötelezettségét jelzi, hogy általában a szöveg teljesebbé tételéért lobbizik, a

²² „Hemingway novelláit olvasom. Ami megkap s tetszik benne: egyet becsül: az emberi keménységet és bátorságot. Ez a humanizmus már közelebb áll a miénkhez.” – KIRÁLY, *Napló... i. m.*, 65.

²³ „A minap láttam televízión a *Tizenkét dühös embert*. Mindmostanáig kísért bennem. »Humanista« mű. De a humanizmus lényege itt: kétely, a megértés, a tartózkodás a döntéstől, a cselekvéstől. Művészileg, ahol ez tetten érhető: fel sem merül a kérdés, ki az igazi gyilkos.” – *Uo.*

²⁴ SZÖRÉNYI László, *Delfinárium: Filológiai groteszkek*, Bp., Helikon Kiadó, 2010³. (Különösen: 100–101.)

²⁵ *A Szépirodalmi Könyvkiadó tájékoztatója: 24. számú tájékoztató (1960. október–november–december)*, szerk. KÖMŰVES IMRE, Bp., Szépirodalmi, 1960, 18.

²⁶ *Uo.*

²⁷ ÁCS Margit, *A Fekete kolostor regényrétegei* = KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor*, Bp., Szépirodalmi, 1986, 634.

csonkítás helyett – így az író „értelmiségi-szellemi arisztokratizmusá”-t tükröző szakaszok esetében is – az utószóba foglalandó ideológiai argumentálás-helyreigazítás intézményét favorizálja.

3. Delfinológia

Kuncz monográfusa, Pomogáts Béla már 1976-ban felhívta a figyelmet a szöveget ért csonkítások tényére – bár a beavatkozás mértékének megítélésében jócskán tévedett.²⁸ Amint azt az alábbi táblázat szemlélteti, korántsem mindössze „két fontosabb részlet”, de hosszú bekezdések sorának likvidálásáról van szó; ami azonban csak megerősíti mindannak jogosságát, amit az erdélyi irodalom kutatója az Irodalomtörténeti Közlemények hasábjain bő négy évtizeddel ezelőtt lefektetett.

S itt kell megjegyeznünk, noha nem tartozik szorosan cikkünk tárgyához, hogy a regény 1960 és 2014 közötti erdélyi kiadásai sem megbízhatóak. Kuncz szövegének a jelzett időszakból származó változatai kétféle csonkítási folyamatot tükröznek – minthogy mást ítélték nemkívánatosnak Romániában, s mást az anyaországban. Ennek eredményeként számos olyan szövegrészt találni, amely az erdélyi kiadásokban benne maradt, a magyarországiakból viszont kikerült – és fordítva. E textológiai gubancok kibogozása természetesen külön tanulmányt kívánna. Ami számunkra mindebből fontos, az csupán a 2014-es új (1931 óta az első és egyetlen hiteles) kiadás forrása.²⁹ Ez ugyanis nem az általunk vizsgált 1960-as torzó és az editio princeps összevetése nyomán készült. A Kriterion gondozásában megjelent 1996-os erdélyi variáns,³⁰ amelyet Jeney Éva és Filep Tamás Gusztáv főszövegnek tekintett, amelyet összevetettek az 1931-es eredetivel (illetve a kézirattal), s amelybe azután visszaemelték a kihagyott részeket, maga is hibrid változat. Egyrészt megőrizte a Jancsó Elemér által sajtó alá rendezett³¹ (a Bóka–Király–Szabolcsi-féleltől gyökeresen elütő) kiadás szövegét, másrészt a mindkét verzióból törölt szakaszok közül visszaemelt néhányat – persze ezt sem következetesen.

Tovább árnyalja a kérdést, hogy a fordítások is – bár nyelvenként eltérő mértékben, de egytől egyig – csonkán jelentek meg. Gara László 1937-es *Le monastère noir*-ját³² például vagy a Gallimard szerkesztői húzták meg, vagy maga Gara ment elébe a dolognak (erre nézvést ez ideig nem került elő adat), mindenesetre kimaradtak belőle mind a franciák militarizmusára s a francia kormány internálási politikájára, mind a Clémenceau-ra vonatkozó

²⁸ POMOGÁTS Béla, *Könyvek a romániai magyar irodalomról*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1976/3., 415. A Kuncz-monográfiában szintén szó esik az 1960-as kiadásról, de a csonkítások kérdésére még a munka második (javított, bővített) kiadásban sem tér ki a szerző: Uő., *Kuncz Aladár*, Kolozsvár-Bukarest, Kriterion, 2001², 237.

²⁹ KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor, feljegyzések a francia internáltságából*, kiad. JENEY Éva, Kolozsvár-Budapest, Kriterion-OSZK, 2014 (Kuncz Aladár Összegyűjtött Munkái). (Innentől: KUNCZ 2014.)

³⁰ KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságából*, Bukarest, Kriterion Kiadó, 1996 (Romániai Magyar Írók).

³¹ KUNCZ Aladár, *Fekete kolostor: Feljegyzések a francia internáltságából*, kiad., bev. JANCÓSÓ Elemér, Bukarest, Irodalmi Kiadó, 1965 (Romániai Magyar Írók). (Később: Dacia, 1973.)

³² Aladár KUNCZ, *Le monastère noir*, trad. par László GARA, Marie PIERMONT, préf. de Jacques de LACRETTELLE, Paris, Gallimard, 1937 (La Connaissance de Soi Mémoires et Écrits Intimes).

részletek.³³ Első ránézésre mindez marginális kérdésnek tűnik – csakhogy az értelemszerkezetben bekövetkező torzulások előbb-utóbb rendszerint felszínre kerülnek, s félreértésekre adnak okot. Ács Margit például – nem tudván e nemzetspecifikus csonkításokról – a magyar kiadás szövege alapján szállt vitába Denis de Rougemont, a Gara-féle fordítás kritikusanak megállapításaival. „Rougemont túloz” – írja Ács a ’86-os pesti kiadás utószavában –; Kuncz „Nem gondolta, hogy »semmi sem függ többé felelős személyektől«, hanem néven nevezte azokat az államférfiakat, akiket a hiábavaló vérontásért – és persze saját szenvedéseiért – felelőssé tett.”³⁴ A kialakult helyzetről természetesen nem az utószó gyanútan szerzője tehet, aki nem sejtette, hogy a határokon átvélő szakmai párbeszéd megindítása előtt összehasonlító vizsgálatra lett volna szükség, azt pedig végképp nem, hogy Kuncz Aladár mást gondolt volna franciául, mint magyarul...

Mármost ha végigtekintünk a Király-jelentés által megadott szöveghelyeken, látni fogjuk, hogy az értelemegész szempontjából milyen fajsúlyos szakaszok maradtak ki az 1960-as anyaországi kiadásból is.

Kiadás		Szövegdelphin ³⁵
1931	1960	
I/59.	86.	„[Mihály fogolytárs] Szeretne újra magyar huszár lenni és verekedni a szerb ellen. De a németet épp úgy gyűlöli, mint a szerbet...”
I/104–5.	134.	„Nem tudtam azonkívül Magyarországról sem semmit. Vajon milyen kedvvel ment a háboruba? Voltak-e ott is jelszavak, zászlós felvonulások, amelyek a háború igazságát és jogosságát hirdették? A francia sajtó bennünket is imperialistáknak állított be. Mi voltunk a »kettős monarchia poroszai«... Tisza II. Vilmos mellett a főcinkos. Ilyen dolgokat kürtöltek a nagyvilágba s én közben éreztem, hogy ha volt nép, amelyet a háború akarátán kívül tragikus helyzetbe sodort, az a magyar, amelynek, ha kitart a németek mellett, talán megmarad a becsülete, de sorsa sem győzelem, sem veszteség esetén jóra nem fordul; ha pedig megszegné szavát, otthagyná szövetségeseit, könnyörtelenül eltaposná s a becsülete is odaveszne. Borzalmas zsákuccába kerültünk. A haszonnak, a nyereségnek, sőt talán még a győzelemnek is leghalványabb reménye nélkül vállalnunk kellett az élet-halálháborút, amely az osztrákokkal való közös vezetés mellett az ellenünk felúszított nemzetiségektől körülveve, éppen tőlünk olyan áldozatot követelt, melyhez hasonlót nemzet

³³ A szövegek összevetése, a törölt szakaszok detektálása fordításkritikánk régi adóssága, a hiányzó részek pótlása azonban a regény újrafordítóinak feladata lesz. A kérdéshez lásd Jeney Éva írásait: *A megosztó és a megosztható múlt: Feljegyzések a francia internálásról*, Pro Minoritate, 2014/2., 23–47.; *Fekete irodalom*, Literatura, 2014/1., 28–42.; *Le Monastère noir histoire ou littérature?: Aladár Kuncz un «indésirable» pris dans la tourmente 1914–1918*, Lettre aux Amis, 2014/176., 2–10.; *Post-face: Aladár Kuncz un «indésirable» pris dans la tourmente 1914–1918* = KUNCZ Aladár, *Le Monastère noir 1914–1919: Les mémoires d'un Indésirable*, Igé, Editions de l'Etrave, 2014, 376–381.

³⁴ Ács, *l. m.*, 632.

³⁵ A kihagyott szakaszokat szöveghűen – az eredeti sajtóhibák megtartásával – adjuk közre.

		alig hozhatott a világtörténelemben. Ha ezért a háboruért odaadták volna egész Szerbiát, vagy odaadták volna fél Európát, nekünk akkor sem lett volna érdemes benne résztvenni. A mi részünkről a támadó szándék, új területnek szerzése tiszta örülség lett volna. Minthogy nem is volt bennünk soha ilyen szándék, mi, a kettős monarchiának »poroszai«, csak szerencsétlen, háboruba hajszolt nemzet lehettünk, amelynek fegyvert kellett kezébe vennie, hogy megkísérelje életétmenteni.”
II/195.	533.	„Magyar társaim szitkozódta, a többiek fejüket csóválták, a francia katonák pedig gúnyosan mosolyogtak... Nekem a hideg futott át hátamon. A szép, napfényes, nyári időn át kísérteties kép rémlett elém. Sötét, dermesztő pusztulás képe, egy szörnynek árnyékot vető alakja, aki még csak elmosódó, borzalmas káprázat, kegyetlen tréfákat űző fantom, de egyszer majd valósággá válik s minden életet, minden reménységet megfojt.”
II/241-2.	582-3.	„A konyhaablak előtt francia újsággal állt Valéry. Mikor meglátott, e szavakkal nyújtotta felém az újságot: »Most már biztos, hogy Erdély is elveszett. A románok nemcsak Kolozsvárra vonultak be, hanem felette elfoglalták az egész Arad-Nagyvárad és szatmári vonalat is!« „És mennyi szenvedéssel, megpróbáltatással járhat az, amíg Magyarország elszakított részein berendezkednek az új impériumok?! A fegyverszünet után folyik tovább a háború, de most mindenki ellen, az asszonyok, gyermekek és aggastyánok ellen is...”
II/248-9.	589.	„- Magyarországot feldarabolták, Ausztria összeomlott, Németország is sok területet veszített s te most így játszod a bőkezűt velünk?” „Mit számítanak a mostani rendelkezések?... Én nem országokról beszélek, hanem rólatok s amit adok, nektek adom!...”
I/44.	70.	„Később azután kezdett leesni a hályog szemünkről. Beláttuk, hogy ha nekünk osztrák-magyaroknak nem volt nyernivalónk a világháborun, ugyanúgy a németeknek sem volt. Az a bizonyos »német militarizmus« csak védekező kardcsörtetészámba mehetett s alapjában véve nem volt egyéb szerencsétlen viselkedésmódnál, amelybe Németországot a francia diplomácia valósággal beugratta, hogy azután majd mindent erre a militarizmusra foghasson. Németország már jóval a háború előtt be volt kerítve... Visszaemlékeztem Poincaré választására két évvel a háború előtt. A párisi nép már akkor, fülem hallatára kiáltotta: »C'est la guerre!« És Poincaré közvetlenül a háború [sic!] előtt is nem Oroszországban tárgyalt?... Lehet, hogy ők még egy-két évet várni akartak, de a nagy, inkább diplomáciai haditervezés már meg volt s azt a számításuknál korábban kitörő világháború alatt, ha bizonyos késedelmezéssel is, de megvalósították. Berchtolddal úgy játszottak, mint bábuval, Németországot gyűlöltté tették

		az egész világ előtt, s még a magyarokat is – » <i>ces prussiens de la Double-Monarchie</i> « – úgy állították be, mint háborúra szomjazó, vad, kötekedő népet. Mindezt lassan egészen világosan láttuk.”
I/62.	89.	„s ezt dicsérettel kell feljegyezni róla”. (Értsd: a fogolytársról, aki harciasan képviselte a német álláspontot.)
I/261.	303.	„Egyszerre csak elnémul mindenki. Valaki elkezdi a <i>Deutschland über alles</i> -t. A rongyos, züllött kinézésű alakok felugrálnak. Harsogva felcsapó, zengő énekükben annyi erő, hit és önbizalom van. Így együtt megszépül valamennyi. Azután következik a <i>Gott Erhalte</i> és a magyar Himnusz.”
II/166.	502.	„Defaitista volt mindenki, aki nem akarta olyan hosszúra nyújtani a vérengzés és bosszú művét, hogy végre is Németország térden csúszva kérjen békét. Elzász-Lotaringia, a Hohenzollernek bukása már nem volt elég! Le kellett fegyverezni, fel kellett bomlasztani az egész német népet, darabokra kellett vágni a kettős monarchiát, hogy a győzedelmes francia imperiáлизmus legyen Európában az úr. Mit számított, hogy ez az uralom már csak romok, sírkeresztek, temetők és kiéhezett, betegségekől megtámadott embertömegek fölé terjeszkedik ki!”
I/187.	224-5.	-
II/254.	595.	„Ő is, s a többi magyarok, akik kint voltak az állomáson, biztattak, hogy csak menjünk haza, a kommunizmus már úgy is csak hetekig tarthat...”
II/255.	595.	„Bécsben elváltak tőlünk az osztrákok s azok a magyarok, akik az új utódállamokban laktak. Az <i>ile d’yeui</i> és <i>ile longuei</i> magyarokból mindössze hatvanan maradtunk. Vasúti kocsink előtt Bécsbe menekült magyar tisztek álltak és vitatkoztak. Egyik azt mondta, ne menjünk haza a vörösek közé, a másik azt vitatta, hogy Bécsben nem maradhatunk, mert éhen halunk. Vitatkoztak, civakodtak sorsunk fölött, mi pedig csak kábultan, holtrafáradva álltunk és csak az az egy gondolat élt halványan bennünk, hogy ha öt év óta minden nap észvesztő sóvárgással vágytunk Magyarországra, akkor most nekünk haza kell mennünk még akkor is, ha az egész országból temető lett s benne sakálok tanyáznak...”
I/53.	79.	„(amint később megtudtam, Berger Jakabnak hívták)”
I/121.	152.	„egy magyar-zsidó”
I/22.	47-48.	-
I/39.	64-65.	-
I/62.	89.	A fentebb már jelölt „s ezt dicsérettel kell feljegyezni róla” (KUNCZ 1960, 89.) szekvencián kívül: -
I/74.	101-2.	-
I/108.	138.	„Ők hatan a velünk bezárt németek krémje.”
II/55.	381.	„úri megjelenésű”

II/79.	407.	„A munkásokon, matrózokon, napszámosokon, csavargókon és kiszabadult feyenceken az a kis szellemi életet élő réteg, amelyet közjűk száműztek, akkor sem segített volna, ha fáradságot fordít rá. De valószínűleg meg sem próbálkozott vele.”
II/111.	442-3.	–
II/139.	473.	„úribb”
II/155.	490-1.	–
II/156.	491-2.	–
I/85.	114.	„[paraszt]hősök” („paraszthősök” helyett „parasztok” áll.)
I/139.	171.	„De lehet, hogy ez csak illúzió. Talán nem tudok a történelmi benyomásoktól szabadulni, amikor a templomban vagyok, ahová, ez előtt százhusz évvel, a forradalmárok ezerötszáz hívét zárták be Istennek és a királynak s egy éjszaka, harmincankint kivezetve, megölték a dünnökben. Azt gondolom, hogy ennek a templomnak papja más szemmel nézi azt, akit a forradalmárok utódai még a halálon túl is gyűlöletes ellenségnek tartanak.”
II/216.	554.	–
II/165.	501.	–
II/167.	503.	„Lehetek magasabbrendű céljai, eszményei hazája s annak a polgári és kapitálista imperiálizmusnak szolgálatában, amellyel egykor, mint kommunista, oly élesen szállt szembe.”
II/205.	544.	„tisztességes [békét]”
II/208-9.	546.	„Novemberben és decemberben valahogy kitisztúlt előttünk a helyzet. Világosabban láttuk, mi történt és mi készül. A francia győzelmek Németország szövetségeseinél megrendítették mindenütt a hitet a német hadverő [sic!] leverhetetlenségében. Mindenki belefáradt már amúgy is a háborúba, de amíg a német győzelem reménye tartotta a hitet, addig bírni, követelni lehetett a szörnyű önfeláldozást. Mikor azonban ez a remény elhalványúlt, már maguk a vezetők sem merték vállalni a felelősséget népeik előtt s a levertség és reményvesztettség pszichózisa a néptől rájuk is átragadt... Azért következtek be a csata nélküli nagy leveretések Bulgáriában, Törökországban, Ausztria-Magyarországon s végül Németországban is, ahová a lelkek összeroppanásának szintén el kellett érkeznie. A lelki összeomlást és forradalmakat siettették Wilson békeígéretei. Lehet, hogy az Egyesült Államok feje mindazt komolyan hitte, amit az államok akaratát felváltó közös nép-akaratról, a nemzetek testvéries ligájáról, a gazdasági, hadiszereződések és a titkos diplomácia eltörléséről még szeptember 27-iki szövegében is hirdetett, de az ő fenkölt ígéretei az eseményeknek bekövetkező hullámszámban egyszerűen csalogatásnak, szédítésnek bizonyultak s nem voltak egyebek, mint a győzelmesen elővonuló antant-hadseregnek a levertség országaiban előreküldött szellemi tankjai, amelyek a lelkek és erkölcsi erők területén sokkal előbb és sokkal biztosabban pusztítottak.”

		tak, mint az antant igazi tankjai a harctéren. Úgyszólván hetek alatt meglett, amit Wilson akart: többé nem a felelős uralkodók, hanem a felelősségre nem vonható, mindenütt mártir-sorsot élő népek kértek tőle méltányos békét. A német államok egymásután üzték el uralkodóikat. Scheidemann november 9-ikén proklamálta a német köztársaságot, a szociálista Ebert lett a kancellár, aki le tudta törni a spartakisták bolsevista törekvéseit épp úgy, mint a bajor szeparatista forradalmat. Az utolsó Habsburg, aki lemondó nyilatkozatában joggal mondhatta, hogy »trónra lépése első pillanatától fogva szüntelenül a borzalmas háború megszűntetésén fáradozott«, elhagyta országait...”
I/152.	186.	„vérenek, fájának és”
II/211.	548.	„s amit francia lapokban Magyarországról olvastunk, az is olyan fájdalmas, rémálomszerű képet nyújtott róla, amihez képzeletünk nem mert közeledni...”
II/244.	585.	„Sötétségből üzentem a sötétségbe.”
II/253.	593.	„A hegedű hangja bús panasszal szállt föl és mi mindnyájan, a magunk bajából, átélt szenvedéseinkből kikelve, egyszerre csak szemtől-szembe néztünk a rettenetes magyar sorssal, amely a messziség távlatán úgy meredt az égnek, mint összetört hajó szomorú, fekete roncsa”
II/256–7.	596.	„[Erdélybe,] ahol kitudja, mikor láthatom őket viszont? A vörös Magyarországot katonai front választotta el az utódállamoktól.” „Kiléptünk a Baross térre. A régnemlátott, kedves város fájdalmas szomorúsággal nézett vissza ránk. Az uccákon kevés ember járt, a boltok becsukva, a házak elhanyagoltak, piszkosak. Mintha rettenetes orkán pusztított volna végig a városon. Minden megöregedett, elkomorult, fásultan húzódott vissza s a mindenfelé kitűzött vörös lobogók is olyanok voltak, mint szürkületi, szénfüstös ködre ejtett nagy, piros vérfoltok...” „egyik fájdalomból a másik, sokkal nagyobb fájdalomba”

A látottak fényében megállapítható: Király szándéka, ha töredékesen is, azért érvényre jutott – többek között épp az arisztokratizmus említett kérdésében. Ha megnézzük, mely részek törlését ellenezte az irodalomtörténész, s melyek maradtak meg végül a szövegben, látnunk kell: ez volt az a kérdéskör, melynek kapcsán a lektor intenciói a legmesszebbmenően érvényesültek: Bóka előszavába bekerült egy hosszabb-rövidebb szakasz Kuncz „szellemi arisztokratizmus”-áról,³⁶ cserébe nyolc értékes szekvencia bántódás nélkül vészelt át a „szocialista demokratizálás” folyamatát.

A regény említett új kiadásának előszavában Jeney Éva helytállóan foglalta össze a mű kiadástörténetét – nem látjuk értelmét megismételni az abban foglaltakat. Jeney introitusza ugyanakkor némi bizonytalanságot árul el a tekintetben, vajon Bóka László 1960-as bevezető

³⁶ BÓKA, *I. m.*, 17–18.

tanulmányának bíráló megjegyzései voltak-e előbb, vagy a kihúzások.³⁷ Az itt közölt dokumentum valamelyest árnyalja ezt a kérdést. Bár a lektori jelentésben hivatkozott „szerkesztőségi javaslat” nem került elő sem Király, sem Illés Endre kézirat- és könyvhagyatékából,³⁸ a végleges regényszöveg és a lektori jelentés összevetése nyomán körvonalazódni látszik a szereposztás. Eszerint a Szépirodalmi Kiadó egyik munkatársa – talán a könyv felelős szerkesztője, Szabó József, vagy akár maga Bóka László, akitől a kiadás ötlete is származhatott – elkészítette a kihagyásra javasolt szöveghelyek listáját. Ez a javaslat – Király jelentéséhez hasonlóan – nyilván a regény 1931-es első, az Erdélyi Szépművés Céh gondozásában megjelent kétkötetes kiadására hivatkozott. (Biztosat nem mondhatunk; a lektori munka idejére átvett köteteket Királynak valószínűleg vissza, esetleg Szabolcsi Miklósnak tovább kellett adnia – tény, hogy könyvtárában nem maradt fenn az első kiadás.³⁹) A lektorok mindenesetre már az előszót is kézhez kapták – véleményük alapján pedig annak szerzője még módosíthatott a szövegen.

4. Szerep és pozíció

Minket persze elsősorban nem a munka tárgyi föltételei érdekelnek, sokkal inkább az: milyen arányban veszik ki részüket az egyes munkatársak az ideológiai tisztogatásból, milyen szerepeket vállalnak fel vagy utasítanak vissza. Továbbmenve: ki hamisítja meg voltaképpen egy kor irodalmi emlékezetét – a javaslattévő szerkesztő, vagy az indítványt mérlegelő lektor? Hiszen a figyelmes olvasó tekintetét nem kerülheti el az a tragikomikus kötéltánc, amelyet Király István folytat álláspontjának kifejtésekor. Ama rejtett, mégis permanens szerepvált(ogat)ásról van szó, melynek során a csonkítások „elvi ellensége”-ként fellépő tudós filológusból előbb a „túlzott csonkítgatás”-t ellenző pedagógus, majd a kihagyás kötelességét vállaló és végrehajtó következetes cenzor, végül pedig a szükségtelen húzások megakadályozását kötelességszerűen felügyelő értelmiségi kontrollinstancia válik. Nem vitás: a Szolláth Dávid által „kommunista aszketizmus”-nak⁴⁰ nevezett mozgalmi skizofrénia klasszikus megnyilvánulásának lehetünk tanúi, melynek mélyén az a gyermeken naiv idea lüktet, miszerint „a helytelenül tárgyalt kérdéseket meggyógyítja s a múltév teszi az idő”. Igaz, talán nem is olyan naiv ez a hit, mint első ránézésre vélnénk. Hiszen ha meggondoljuk: a korai kádárizmus könyvkiadási szisztémája – „a múltat végképp eltörölni” jelszavához híven – törlések és hamisítások révén igyekezett korábbi korok irodalmi emlékezetét beemelni-beerőltetni saját, immár elővigyázatosan preformált hagyománytörténetébe.

Hasonló következtetésre jutott nemrégiben Révész Sándor az Aczél György tanácsadójaként is tevékenykedő irodalomtörténész naplóját olvasva. Mint írja, „Az a folyamatos drámai – és Király által még túl is dramatizált – politikai harc, amelyről [a napló] [...] gazdag bel-

³⁷ JENEY Éva, „Mi is ez a könyv?” *Regény!* = KUNCZ 2014, 11.

³⁸ Király kéziratot hagyatékát az MTA KIK Kézirattára, könyvtárát a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteménye őrzi. Illés Endre hagyatékán az MTA KIK és a Petőfi Irodalmi Múzeum kézirattára osztozik.

³⁹ Az információért Éger Gábor kollégámat, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményének könyvtárosát illeti köszönet.

⁴⁰ SZOLLÁTH Dávid, *A kommunista aszketizmus esztétikája: A 20. századi magyar irodalom néhány munkásmozgalom-történeti vonatkozása*, Bp., Balassi Kiadó 2011 (Opus Irodalomelméleti Tanulmányok, új sorozat 13).

só képet ad, egyszerre folyik a személyiség megőrzéséért és a hatalomból való részesedésért. Elképzelése a haza és az emberiség üdvéről, valamint az üdvös politika mikéntjéről – az ő autonóm személyiségének a tartalma. Az individualizmusról és az önmegvalósításról alkotott elképzeléseiből pedig az következik, hogy ezzel a tartalommal kívülállóként, nonkomformistaként nem léphet fel, nem lehet individualisztikusan önmaga, hanem a hatalomból kell részesednie, azt kell az elképzelései felé tolnia, mert a személyes meggyőződése csak ezáltal válhat kollektív hatóerővé, csak ezáltal lehet érvényes.”⁴¹

Tegyük hozzá: Királynak a cenzor pozíciója, a hatalomból részesedő autonóm személyiség egyéni megnyilvánulását lehetővé tevő, működését ugyanakkor a közösségi érdek ideájában feloldó s a tömegek álarcája mögé rejtő szentori szerep iránt voltak bizonyos averziói, s ezek lektori jelentésének felületén is nyomot hagytak. Érzékelhető igyekezete, hogy a kiadói szerkesztés és a szakértői lektorálás gyakorlatát elválassa egymástól (ezzel mintegy a felelősséget is megosztva), csupán látszólag mond ellent a királyi alkat lényegadó sajátosságának, amelyet Ständeisky Éva a „kétfelé szakítottság szerves egységének” nevezett.⁴² „Nem sterilizálni kell a szöveget” – üzeni Király a lektor nyomtatékosított, s egyúttal máris tovább árnyalt-definiált pozíciójából a szerkesztőségi javaslat kidolgozójának. Tanáros-profetikus intése szerint egyedül a „mának károkat okozó” szövegrészek fölismerése és kiirtása a feladat, melynek sikerét alapvetően két (általa birtokolt) szocialista kompetencia szavatolja: a hit és a felelősségérzés.

E látványos szegregációs igyekezet tükrében ugyanakkor meglepő fordulat, hogy a lektor egy ízben váratlanul átlép a szerkesztőségi javaslattevő szerepébe, s egy látszólag ártalmatlan (végül sértetlenül meg is őrzött) szöveghelyre, a Zádory nevű internált kijelentéseinek veszélyére maga hívja föl a figyelmet. Ez azonban csupán pillanatnyi szereptévesztés. A lektori jelentés feloldozást, kiengesztelődést és engedmények sorát szorgalmazó utolsó részében annak szerzője (elbeszélője?!) ismét elfoglalja a Király István által üdvösnek tartott (s Révész Sándor által oly érzékletesen körülírt) katalizátori pozíciót.

Mai fülnek persze ez az egyszerre megengedő és megrovó hang tán még idegenebbül cseng, mint a neutrális javaslattevő implicit szólama – s míg egyeseket nevetésre ingerel, másokat haragra lobbant.⁴³ Kétségkívül nehéz mit kezdeni az olyan kijelentésekkel, mint hogy Kuncz „Helytelenül, túlzottan pszichológiai alapon ítélte meg az első világháború egyes politikai kérdéseit”. Mintha a lektor félreértené a beszédhelyzetet, összetévesztené az író s az általa megszólaltatott túlélőt a historikussal, a monologizáló hőst a regényben megjelenített, átélhetővé tett történelmi korszak tudós értelmezőjével, s úgy bírál, mintha Kuncz művét forgatva nem *elsősorban* regényt, azaz lélektörténetet kapnánk – a maga törvényszerű szubjektivitásával. Mintha ugyan bármely lektornak, vagy akár az utókornak joga (sőt: egyfajta erkölcsi kötelessége) volna törvényt ülni lelkek víziói s vallomásai felett...

⁴¹ Révész Sándor, *Végre mi kellett volna?* [Király István naplójáról], *Mozgó Világ*, 2017/5., 104.

⁴² Ständeisky Éva találó kifejezését e cikk első fogalmazványához fűzött megjegyzéseiből idézem.

⁴³ Iskolapéldáját nyújtotta e kétféle viszonyulásnak a *Litera.hu Előhívás* sorozatának 2017. május 17-i vitaestje, melyen Jánossy Lajos, Németh Gábor, Reményi József Tamás és Sipos Balázs beszélgetett Király István naplójáról. Az előbbi reakcióra (olvasásmódra) Sipos Balázs, az utóbbira Németh Gábor adott példát. (<http://www.litera.hu/hirek/litera-radio-kiraly-istvan-naplojarol>). A felvételt Kerényi Ádám jegyezte le – a szöveg egyelőre kéziratban.)

Mindez jogos fölvetés. Csakhogy e páratlan értékű dokumentum drámaisága, hitünk szerint, nem a föntiekben áll. Napjaink s a jövő olvasói számára a *Fekete kolostorról* írott lektori jelentés *elsősorban* azt a különös, a világirodalom legnagyobbjainak műveiből ismert torzulási folyamatot szemlélteti, melynek nyomán a hívő és tehetséges értelmiségi – esetünkben Király István – a tudós herméneuta élő, ható, megtermékenyítő pozícióját az ideológiaformáló túlélő sokszorosan terhelt szerepére cseréli. Rég nem Kuncz Aladár szövegéről van tehát szó, amely (talán Bókának, Királynak, Szabolcsinak, sőt a Szépirodalmi Kiadót vezető Illés Endrének is, de mindenekelőtt a 2014-es új kiadás szerkesztőinek, Jeney Évának és Filep Tamás Gusztávnak köszönhetően) már biztosan túlélte a feledést. Sokkalta aktuálisabb a kérdés: vajon a lektor túléli-e!?

FEKŐ MACSKA, 40×50 CM (AKRIL, VÁSZON) 2016.